

kénytelen kifejezni”, és olyan magyarázatokkal próbálkozik, hogy „a mi életünk gépek közt folyik le, márpedig az új, s különösen a gépi készítmények megjelenésük pillanatában rendszerint még költőietlenek” (313. l.). A prózaiság ellenszereként pedig csak azt tudja ajánlani, hogy „a szokincs költőietlenségét még a szokottnál is nagyobb mértékben kell hangulati telítéssel, a nyelv szemléletességével és a vers zenéjével ellensúlyozni” (u. o.). Persze igazságtalanság lenne Komlós 1952-ben írt cikkén olyan dolgokat számonkérni, amelyeket akkor még szinte senki sem látott — és nem is láthatott — tisztán. Hiszen a szematizmus igazi gyökerére: politikai, világnézeti okaira csak az 1953 óta eltelt esztendőket ébresztettek rá bennünket — s ezek az évek egyúttal egy új lírai fellendülés sokat ígérő kezdeteit is meghozták.

Vázlatos megjegyzéseink bizonyára nem adtak teljes képet a könyv gazdag és sokrétű problematikájáról. E kötet írásai úgyszólván csak „melléktermékei” szerzőjük munkásságának, ennek a méreteit és tudományos súlyát tekintve egyaránt imponáló, bár még korántsem befejezett s legjelentősebb alkotásait csak ezutánra tartogató életműnek — mégis alig van köztük olyan, amely valaminő újszerű, termékeny szempontra ne hívná fel figyelmünket. A hivatalos elismerésből Komlósnak mindeddig vajmi kevés jutott osztályrészül (ehelyett nemegyszer méltatlan támadások érték) de talán kárpótolja őt ezért annak tudata, hogy eredményeinek, megállapításainak jórésze ezentúl irodalomtudományunk szerves és lényeges része lesz. S kell-e, egy tudós munkásságáról szólva, ennél nagyobb dícséret?

Oltványi Ambrus

FRANCIA KLASSZIKUSOK MAGYAR KIADÁSA

Az utóbbi években tanúi lehettünk annak, milyen nagy érdeklődéssel fordul olvasóközönségünk a világirodalom s különösen a próza klasszikusai felé. Ennek az élénk érdeklődésnek az okait felkutatni érdemes lenne, hiszen olyan következtetéseket vonhatnánk le, amelyek — úgy hiszem — jelentősek mind olvasóközönségünk műveltségi helyzetének, mind pedig művelődési politikánk irányának szempontjából. A világirodalom klasszikusainak széleskörű megismertetésében kétséget kizáróan nagy szerepe van annak a tudatos művelődéspolitikai törekvésnek, hogy a legjobb irodalmi művekkel formáljuk az olvasók világnézetét, irodalmi ízlését és igényét. A kulturális örökségnek ez a megbecsülése a lenini művelődési politika hagyományaira támaszkodik, s bátran elmondhatjuk, hogy ezen a téren népi demokráciánk nagy eredményeket ért el. A közelmúltban sokan fogtak hozzá „az értékék általános revíziójához” s ennek során sok igazságtalan megállapítás is elhangzott az elmúlt évek művelődési politikájáról. Sommás ítéleteket hallottunk például arról, hogy népi demokráciánk művelődési politikája elzárkózott a nyugati kultúrától. Nos, a könyvkiadásnak a külföldi irodalom kiadása területén elért eredményei elegendő bizonyítékot szolgáltatnak az ilyen általánosító ítéletek megcáfolására. Miután ebben az áttekintésben francia írókról, francia művekről lesz szó, hadd idézzem a francia irodalom magyar fordításban megjelent műveinek adatait: 1945-től 1956 végéig, összesen 257 művet jelentettünk meg, 2 755 400 példányban. Lehetett volna többet kiadni, de véleményünk szerint ezek a számok is világosan bizonyítják, hogy könyvkiadásunk nem zárkózott el a francia kultúra elől. A megjelent fordítások

közül különösen nagy sikernek örvendtek a francia klasszikusok írásai. Olvasóközönségünk egyik legkedvelt könyve Stendhal Vörös és feketéje, amely a legkülönbözőbb kiadásokban összesen 196 000 példányban jelent meg (csak az Olesó Könyvtárban 160 000 példányban). Ez a példa persze nemcsak azt bizonyítja, hogy könyvkiadásunk helyes úton járt a francia irodalom megjelentetésében, hanem azt is, hogy olvasóközönségünk helyeslésével találkozott ez a tevékenység. Dicsekvés nélkül állíthatjuk — a könyvforgalom adatai és az olvasók levelei támogatják ezt az állításunkat — hogy a magyar nép igen széles rétegei ismerkedhettek meg az elmúlt években a haladó kultúra értékeivel, s egyik-másik klasszikus mű nálunk valóságos népkönyvvé vált. Mindez azt jelenti, hogy a ponyva nagymértékben háttérbe szorult, hogy a klasszikus művek kiléptek az iskolai kötelező olvasmányok unalmas kategóriájából és eleven hatást gyakorolnak az olvasókra, s végül jelenti azt is, hogy az olvasóközönség általánosságban magasabb műveltségi szintet ért el, mint amilyen a felszabadulás előtti években állt.

Azt hiszem, mindenki, aki szíven viseli népünk művelődésének ügyét, örömmel fogadja ezt a fejlődést, amelynek jelentőségét igazán csak akkor érthetjük meg, ha visszagondolunk a felszabadulás előtti tömegolvasmányokra, vagy ha megnézzük, hogy egyes kapitalista országokban ma is milyen termékekkel árasztják el a könyvpiacot. Fel kell hívnunk a figyelmet azonban arra, hogy a klasszikusok kiadása terén, az arányokat illetően kerülni kell a túlzásokat. Könyvkiadásunknak a klasszikusok megjelentetése mellett törekednie kell arra, hogy a mai külföldi irodalmat is megismertesse a legjelentősebb, legértékesebb alkotások kiadásával. Ha ez nem történik meg, olvasóközönségünk túlságosan a múltba fordul, s ami ezzel együtt jár, helytelen illúziókat táplál a meg nem ismert modern külföldi irodalom egyes irányzataival szemben.

Nem célok itt a külföldi irodalom kiadásának kérdéseit részletesen taglalni. De szükségesnek láttam a fenti gondolatokat előrebocsátani, mert csak ebben a keretben lehet helyesen értékelni a Világirodalom Klasszikusai sorozat s ezen belül a francia klasszikus művek kiadásának jelentőségét. Ezt a nagy vállalkozást az Új Magyar Könyvkiadó 1955-ben indította el s eddig a sorozatnak 33 kötete látott napvilágot, ezek közül kilenc mű (13 kötet) a francia irodalomból készített fordítás.¹

A sorozat francia kötetait vizsgálva az első kérdés, amit fel kell vetni, a kiválasztás kérdése. Mi dönti el, hogy egyik-másik író egyik-másik mű vagy akár műfaj beleillik ebbe a sorozatba? Milyen sorrendiséget választott a kiadó az egyes művek megjelentetésére? Az Elveszett illúziók előszavában GYERGYAI ALBERT a következőket jelenti ki: „A Világirodalom Klasszikusai nem volnának méltók e szűk névre, ha nem fogadnák maguk közé a legnagyobb francia regényíró, s annak is egyik legnagyobb, talán legnagyobb regényét, az Elveszett illúziókat.” Majd megindokolja, miért

¹ Molière : Válogatott írásai (több fordító munkája)
 Montesquieu : Perzsa levelek, ford. : Rónay György
 Voltaire : Kisregényei, ford. : Benedek Marcell
 George Sand : Mauprat ; ford. Szávai Nándor
 Hugo : Nyomorultak, ford. : Lányi Viktor, Révay József
 Balzac : Elveszett illúziók, ford. : Benedek Marcell
 Stendhal : Vörös és fekete, ford. : Illés Endre
 Flaubert : Bouvard és Pecuchet, ford. : Tóth Árpád
 Maupassant : Válogatott novellái, (több fordító munkája)

tartja Balzacot a legnagyobb francia regényírónak, miért éppen ezzel a regény-nyel kívánja őt, a művészetét bemutatni, „s mi teszi Balzacot klasszikussá, vagyis az ókor bölcs, hűvös és távoli remekíróinak egyenrangú társává, amikor őt is, témáit is, egy századdal halála után olyanannyira közelinek, annyira magunkénak érezzük”. A többi kötet előszava nem teszi fel ezt a kérdést, irodalomtörténész, műfordító és kiadó természetesen találja, hogy a kiválasztott művek ebben a sorozatban szerepelnek. Pedig e kérdés tisztázása nem is olyan egyszerű. Már maga az bonyolítja a dolgokat, hogy nem világos, mit nevezünk klasszikusnak. A könyvkiadási terminológiában gyakran éltünk a leegyszerűsítéssel, hogy klasszikusnak neveztünk minden olyan szerzőt, aki már meghalt. Ilymódon Thomas Mann ma már klasszikus, de két évvel ezelőtt nem volt az. Lehetne furcsább példákat is idézni. Világos, hogy ez a meghatározás nem helyes. Az is nyilvánvaló, hogy a klasszikus fogalmát nem szűkíthetjük valamely irodalmi irányzat megjelölésére, amelyet — mondjuk — a romantikával állítunk szembe. GYERGYAI ALBERT megfogalmazásában az a gondolat csillan meg, hogy az ókori „bölcs, hűvös és távoli” írókat nevezhetjük igazán klasszikus íróknak, tehát többek között az időbeli távolság lehetne a klasszicitás kritériuma. Ezt a kritériumot azonban maga GYERGYAI sem fogadja el, hiszen Balzacot és művét klasszikusnak tartja. Balzac — amint ő mondja — „életet ad és életkedvre serkent — s ez a legtöbb amit a nagy alkotótól kívánhatunk”. Tehát a klasszikus fogalma a gyakorlatban is — értéktételeket fejez ki: nagy mű, nagy művész — klasszikus. A Világirodalom Klasszikusai-ban eddig megjelent francia művek „klasszicitása” általában nem vitatható, egy-két esetben azonban érdemes vitába szállni a szerkesztőkkel. Leginkább Flaubert Bouvard és Pecuchet-jének a sorozatba való beiktatását látom problematikusnak. Közismert, hogy Flaubert nem tudta befejezni ezt az írását s ez a befejezetlenség önmagában is elegendő ok arra hogy meggondoljuk a sorozatba való beillesztését. Elismerem, lehetnek esetek, amikor a befejezettséget a klasszicitás szempontjából nem lehet döntő kritériumnak tekinteni, de ez inkább csak olyankor fordulhat elő, ha valamely nagy írónál nincs meg a válogatás lehetősége. Flaubert-nel viszont nem ez a helyzet. Véleményem szerint helyesebb lett volna, ha a Világirodalom Klasszikusai sorozatban Flaubert Madame Bovary-ja, vagy akár az Érzelmek iskolája jelenik meg.

Beszélnünk kell a sorrendiség kérdéseiről is, arról, hogy miért éppen az említett könyvek jelentek meg a francia klasszikus irodalomból. Két kötet kiadása bizonyos aktualitáshoz kapcsolódik: Montesquieu Perzsa leveleit és George Sand Mauprat-ját a Béke Világtanács által kitűzött évfordulóra jelentettük meg. A többieknél ilyen körülmény nem merült fel s megjelenítésükben semmiféle elvet nem követ a kiadó. Nagyon jól tudjuk, hogy az egyes fordítások megjelentetése sok körülménytől függ, nem utolsósorban magának a fordítónak a munkájától. Ha mégis szóvátesszük ezt a problémát, azért látjuk indokoltnak, mert szeretnénk, ha a teljes sorozat a francia irodalomból a legjellemzőbb, legértékesebb műveket tartalmazná. Nem volna jó, ha bármiféle esetlegesség érvényesülne az egyes művek kiadásában s megtörnő ezt az elvet.

Rátérve most már az egyes kötetekre, annak az irodalomtörténeti munkának a jelentőségét szeretném hangsúlyozni, amely az előszavakból, a gazdag jegyzetanyagból táruul élénk. A világirodalom egyes korszakai-val, íróival vagy műveivel foglalkozó magyar monográfiák száma az utóbbi

időben nem nagy, s ha vannak is figyelemre méltó, értékes, önálló munkák e téren, mégis azt kell mondanunk, hogy irodalomtörténészeink zöme inkább a külföldi irodalom kiadásában működik közre — igen eredményesen. Ez a tevékenység annál is értékesebb, mert nemcsak a szakemberek előtt világít meg egyes problémákat, hanem a széles olvasó közönséghez hozza közelebb a külföldi alkotásokat. Ismeretterjesztésről van itt szó, mégpedig a Világ-irodalom Klasszikusai esetében, magasszínvonalú ismeretterjesztésről, amely lehetővé teszi egyes kérdések részletesebb megvilágítását, újabb kutatási eredmények közlését is.

Az előszavak nagyrésze él ezzel a lehetőséggel, hiszen a szerzők olyan szakemberek, akik egyaránt ismerik a legújabb külföldi irodalmat és a magyar kutatások új adatait. Miután különböző szerzők írták az egyes kötetek előszavait, természetes az, hogy ezek jellege különböző, az azonban már nem annyira természetes, hogy nem igyekeznek néhány általános szempontot érvényesíteni. Mielőtt azonban erről a kérdéstről beszélnek, vizsgáljuk meg részletesebben — a kronológiai sorrendet követve — az egyes előszavakat.

Molière Válogatott vígjátékaihoz Illyés Gyula írt előszót, s ebben szépen, nagyon meggyőzően elemzi a műveket és a kort, amelyben azok megszülettek. Külön is ki kell emelnünk azt a finom érzékenységet, mellyel Molière portréját megrajzolja. Egy-két ponton azonban hiányérzetünk is támad. Így például — véleményünk szerint — érdemes lett volna részletesebben is kitérni Molière és a királyi abszolútizmus kapcsolatára, hisz ez a Molière-kutatás egyik legvitatottabb kérdése. Az előszó viszonylag keveset beszél a színpadi művészetéről, a molière-i oeuvre formai kérdéseiről. *Montesquieu Perzsa levelei* előtt Szigeti József tanulmányát olvassuk. Ha e munkát a sorozat többi előszavához hasonlítjuk, a különbség azonnal szembeötlik: Szigeti tanulmánya inkább filozófiai jellegű összefoglaló, míg a többi előszó írói arckép, vagy másfajta szépirodalmi igényű áttekintés. Szigeti részletesen és érdekesen elemzi a marxizmus világánál magát a kort, azokat az eszmeáramlatokat, amelyek jellemezték és Montesquieu egyes műveinek társadalmi—filozófiai problémáit. Tekintve, hogy a kötet csak a Perzsa leveleket tartalmazza — ami véleményem szerint hibája is —, úgy érezzük, hogy az általános áttekintés mellett szükség lett volna kissé részletesebben foglalkozni Montesquieu szépírói tevékenységével s a levélműfajjal, amelynek akkora divatja volt a XVIII. század eleji Európában. Ezzel kapcsolatban mód nyílt volna arra is, hogy Montesquieut a szépírói és a publicistát az előszó jobban elhelyezze a korabeli francia világban s munkásságát nemcsak utódaival, hanem elődeiével is egybevesse. Itt első-sorban Fontenelle-re és Bayle-re gondolok. Benedek Marcell előszava *Voltaire Kisregényeihez* írói arckép, néhol lexikális összefoglalás kiváló irodalomtudó-sunk friss, eleven modorában. Itt is, mint Molière-nél az író egész életművéről kapunk tehát képet s ezt a módszert e kötetek esetében feltétlenül helyeselni kell. Azt hiszem, érdemes lett volna azonban Voltaire életét kissé részletesebben ismertetni, nemcsak érdekességei miatt, hanem azért is, mert ennek az életnek az eseményei az egész XVIII. század történetének igen fontos momentumai. Vitatkozni lehetne arról, hogy Voltaire röpiratai tényleg annyira elvesztették aktualitásukat, mint ahogy azt Benedek Marcell látja. Nem akarom ezeket a röpiratokat a kisregényekhez mérni, amelyek valóban élők, elevenek, de úgy gondolom, hogy egyik-másik röpirata — s ezt könyvkiadásunkban be is bizonyítottuk (Gyergyai Albert szerkesztésében kiadtuk Voltaire Válogatott írásait) — ma is elég széles érdeklődést vált ki. Azt hiszem, nem

lett volna haszontalan az előszóban megvilágítani a voltaire-i esprit és irónia kérdését és beszélni azokról a szépirodalmi eszközökről, melyekkel Voltaire olyan hatásosan tudott bánni. Végül talán nagyobb teret kaphatott volna Voltaire szerepe a polgári forradalom ideológiai előkészítésében és későbbi hatása, így többek között Magyarországon is.

A sorozatban megjelent további „francia kötetek” a XIX. század világába vezetnek. Gyergyai Albert *George Sand Mauprat*-jához írt bevezetőjében élvezetes és ugyanakkor jól dokumentált összefoglalót ad az író egész életművéről. A George Sand — Balzac szembeállítás érdekesen világítja meg a romantika és a realizmus viszonyát, s ha itt valamit hiányolni lehet, ez főleg az, hogy a két fogalmat, a két irányzatot nem ismerteti részletesebben a szerző. *Hugo* legkiválóbb magyar ismerője, Benedek Marcell írt bevezetőt a *Nyomorultakhoz*. Ez az előszó is általános áttekintés, néhol inkább ismertető, mint értékelő jelleggel. S nagyon szép befejezéssel, amely Hugóban és műveiben a roppant természeti erő megtestesülését látja. Egy-két értékelésével (például a Ruy Blas esetében a mese és a történelmi dráma végtelen szembeállításával, a politikai tevékenység szerepe és Hugo 1843-utáni terméketlensége) lehetne vitakozni. De legfőképpen azt hiányoljuk, hogy az előszó nem világítja meg közelebbről magának a regénynek a problematikáját. Véleményem szerint ez az egész sorozat előszó-kérdésnek tisztázatlanságából is fakad. A következő regénynél ugyanis ennek csaknem az ellenkezőjét látjuk. Gyergyai Albertnek *Balzac Elveszett illúziók* c. művéhez írt bevezetése, melyet minden részében szép, meggyőző írásműnek találunk, elsősorban a regény elemzését nyújtja. *Stendhal Vörös és feketéjéhez* fűzött előszavában maga Benedek Marcell is főleg a kiadott művel foglalkozik, bár ismerteti az előzményeket és Stendhal későbbi működését is. Az előszó csak éppen érinti Stendhal utóéletét, pedig ez a Stendhal-kutatás egyik legérdekesebb kérdése. *Flaubert Bouvard és Pécuchet*-jéhez Kardos László „Flaubert utolsó regénye” címen írt előszót. Maga a cím is jelzi, hogy itt nem összefoglalóról van szó, az előszó szerzője pusztán egy műről kíván tájékoztatást adni. Kardos László bevezetőjében elsősorban Flaubert pesszimizmusával foglalkozik, melynek általános jellegét — indokoltan óvatos formában — igyekszik megcáfolni. Egyetértek az előszó szerzőjével abban, hogy Flaubert nyilatkozatát a pesszimizmusról, a szenvedélytelenségről, a személytelenségről fenntartással kell fogadni. Burzsoázia-elleni gyűlölete valóban állandó és általános, de azt sem szabad elfelejteni, amit 1872-ben egy George Sandhoz intézett levelében írt: „Úgy gondolom, hogy az egész kommünt gályarabságra kellett volna ítélni és arra kényszeríteni ezeket a vérengző hülyéket, hogy láncsal a nyakukban, fegyvercekként hordják Párizs romjait. Ez ugye-e sértette volna az emberiességet? Gyöngédek vagyunk a veszett kutyákhoz, de nem vagyunk ilyenek azok iránt, akik megharaptak?” Csak mellékesen jegyzem meg, hogy harmincezer communard-t gyilkoltak meg. Az ismert francia polgári irodalomtörténész, ALBERT THIBAUDET Flaubert ilyenfajta kifakadásáival kapcsolatban írja, hogy ezekben az ő burzsoá-tulajdonosi mivolta mutatkozik meg. Az, aki nem látott olyan társadalmi erőt, amely változtatni tud az egész társadalom helyzetén, az emberiségbe vetett hitét csak elvontan, erős transzponálással tudja kifejezni, s ezért lép fel elsősorban a szépségáldozó-papjának szerepében. Nagyon érdekes és az eddigiektől módszerében, eszközeiben eltérő Illés Endrének a *Maupassant Novellákhoz* írt előszava. Kis mozaikokból állítja össze az író azt a Maupassant-képet, mellyel az olvasót meg kívánja ismertetni. Nagy erénye ennek az

előszónak, hogy könnyedén, de nagy biztonsággal beszél Maupassant élet-szemléletéről, írásművészetéről. Egyetlen kis megjegyzésem volna. Amikor Paul Morand pamfletjéről beszélt, nem ártott volna megemlíteni, hogy a másik, a hitlerista megszállók ellen harcoló igazi Franciaország az illegalitás-ban is megvédte Maupassant-t a rágalomokkal szemben: 1942-ben Claude Morgan a titokban megjelenő *Lettres Françaises*-ben leplezte le ezt a gyászos kísérletet.

E vázlatos áttekintés is bizonyítja, hogy az egyes kötetek előszavai — ha sok vonatkozásban el is térnek egymástól — általában értékes, magas színvonalú tanulmányok. A francia irodalom kiváló magyar ismerői arra törekcsenek, hogy a leghaladóbb kutatások eredményeit felhasználva tájékoztassák az olvasóközönséget. A sorozat szerkesztésének hibájául kell felrónunk viszont azt, hogy az előszavak összeállításában nem igyekezett bizonyos egységesítésre, valamiféle logikus álláspont kialakítására. Fentebb is említettük, hogy némely előszóban egy-egy író egész munkásságával foglalkoznak, másokban csak egy művet boncolgatnak. Az életműből készült válogatásoknál természetesen találjuk az általános áttekintést, de nem mindig helyes ez egyes műveknél. Ha például egy írónak több műve is szerepel a sorozatban, milyen elvet fog követni a szerkesztés? Minden esetben megismétlik az általános összefoglalást, vagy egyetlen műnél sem adnak ilyen áttekintést, hanem külön elemzéseket? Más vonatkozásban is helyes lett volna egységes szempontok kialakítása. Így például érdemes lett volna külön felhívni a szerzők figyelmét arra, hogy a formai kérdésekkel többet foglalkozzanak, hiszen az ilyenfajta elemzés eléggé háttérbe szorult az utóbbi évek kritikájában és irodalomtörténetében. Úgy gondolom, hogy a magyarországi kapcsolatok problémáját is előtérbe kellett volna állítani és ilyen módon közelebb hozni a francia írókat, a francia műveket a magyar irodalomhoz és olvasóhoz.

Szeretnék röviden kitérni a jegyzetelés nehéz műfajára is. Úgy gondolom, hogy a klasszikusoknál feltétlenül szükséges bizonyos fogalmak, tények megmagyarázása. Éppen ezért nem értem, miért hiányoznak a jegyzetek a Perzsa leveleknél, amelyekben sok burkolt utalást is meg kellett volna magyarázni. A többi kötet jegyzetelése általában megfelelő s tényleges segítséget nyújt az olvasónak. Úgy gondolom érdemes azonban néhány problémát itt is felvetni. Nagyon gazdag például a jegyzet-anyaga a két Molière-kötetnek. Süpek Ottó jegyzetei tisztázzák az egyes vígjátékok létrejöttének körülményeit, tartalmi vonatkozásait s adatokat szolgáltatnak Molière magyarországi hatásához is, tehát nem egyszerűen lexikális jellegű jegyzetekről van szó, hanem tömör, irodalomtörténeti összefoglalásokról, amelyek általában igen sikerültek. De éppen ezért kell szóvá tennünk egy-két apró dolgot. A jegyzetek írója a Kényeskedők elemzésénél azt állítja, hogy „a finomkodás, a kényeskedés társadalmi és stílusgyökerei a XII. századig, a trubadur költészet választékos formakereséséig nyúlnak vissza.” (I. köt., 467. old.). Bizonyos analógiák természetesen vannak, de nem hiszem, hogy a XII. századi „préciosité” társadalmi gyökereit a XII. századi délfranciaországi fejlődéshez lehetne visszavezetni. Ilyen gazdag jegyzetelés esetén nem helyes az, ha Corneille-ről pusztán annyit írunk, hogy „a francia klasszikus tragédia megteremtője”. Az Úrhatnám polgár török motívumait leegyszerűsítve magyarázza, amikor a törökös „divat történelmi alapját a királyság külkereskedelmi politikájában” keresi. (II. köt., 555. old.) XIV. Lajos külpolitikájában általában is nagy szerepet játszott a török birodalom, különösképpen az Ausztria

elleni harcban. Néhol hiányos a jegyzetelés. Hadd említsek meg ezzel kapcsolatban egy példát. A Tudós nők híres jelenetében, ahol Philaminte és Beliza a szolgálólánnyal vitakozik, nagy szerepet játszik a francia szövegben a „grammaire” szó. Illyés Gyula fordításában ez a sokat emlegetett rész így hangzik :

Léptenként rátapos-sz, te! — a grammatikára!
 — mondja Beliza, mire Mari ezt feleli :
 Hun tiprok bárkinek csibéjére, tikára?

A franciában a szolgálóleány a „grammaire” — nyelvtan — és a „grand'mère” — nagyanya — szavakat keveri össze. A magyar fordításban Illyés Gyula eredeti módon, de véleményem szerint, nem kielégítően oldotta meg e szójátékot. Helyes lett volna a francia eredetire jegyzet formájában utalni.

A jegyzeteléssel kapcsolatban más kötetekben is merülnek fel problémák. Voltaire kisregényei közül például egyik-másik, mondjuk a Vadember, több jegyzetet kívánt volna meg, különösen a vallási-egyházi vonatkozásoknál. Akadnak ebben a kötetben jegyzetek, amelyek nem elég pontosak (pl. a Guyonnéről szóló azt sem mondja meg, hogy mikor élt e kegyes hölgy és nem emlékezik meg a Fénelonnal való kapcsolatáról, bosszantó sajtóhibát találunk a Leszczynski-jegyzetnél). Pontatlanságok találhatóak a Stendhal-kötet jegyzeteiben is. Egy helyütt a lettre de cachet-i királyi büntetőparancsnak fordítják, holott elfogatóparancsot jelent. (525. old.) Az előszó megemlíti, hogy Stendhal Vörös és feketéjének meséjét a Törvényszéki Híradóból vette. Ez a Törvényszéki Híradó nem más, mint a Gazette des Tribunaux. Az erről szóló jegyzet viszont így szól: „1826-ban alapított jogügyi hetilap. A Vörös és fekete tárgyi alapjához Stendhal egy (!) újság két cikkét is felhasználta”. (528. old.) A jegyzet nem nagyon érthető, valószínűleg értelemzavaró sajtóhiba is van benne. Ezen túlmenőleg azonban a Gazette des Tribunaux elsősorban törvényszéki tudósításokat közölt s ezek között szerepelt a Laffargue- és a Berthet-perről szóló tudósítás is, mely nem két cikkben jelent meg, hanem sok folytatásban, s amelyeket Stendhal felhasznált a regényben.

Csak néhány példát említettem s ezt is inkább csak azért, hogy a jegyzetelés jelentőségére is felhívjam a figyelmet. Egyébként úgy gondolom, hogy egy ilyen sorozat jegyzetelésnél is helyes volna bizonyos egységes elveket követni.

A fordítások kérdésével külön tanulmányban lehetne és kellene foglalkozni, hiszen olyan sokoldalú vizsgálatra van szükség. Itt csak néhány problémát szeretnék érinteni. Az egyik a régi fordítások felhasználása. A Molière-kötetek jegyzetei azt bizonyítják, hogy a szerkesztők gondosan megvizsgálták a régi fordításokat, s azok teljes ismeretében döntöttek arról, hogy melyek kerüljenek a kötetekbe. Bár döntésükkel általában egyetértek, mégis felteszem a kérdést, nem lett volna-e érdemes egyik-másik régebbi fordítást közölni. Így pl. Csiky Gergely Úrhatnám szolga-fordítását, amelyről a jegyzetírő is azt tartja, hogy „hú és kitűnő magyarságú fordítás.” Maupassant novelláit sokan fordították a múltban is. E fordítások közül egyeseket a válogató is felvett a kötetbe, de talán többet is lehetett volna közölni. Gondolok itt pl. Király György vagy Laczkó Géza egyes fordításaira. (A Tellier-házból és a Rondoli-lányokból.) Fordítási irodalmunknak is vannak haladó hagyományai, helyes ha azokat jobban megbecsüljük. Nagyon egyetértünk azzal,

hogy a Bouvard és Pécuchet-t nem fordították újból, hanem Tóth Árpád régi fordítását közölték a szükséges javításokkal.

Mindezzel nem akarom lebecsülni azt a nagy erőfeszítést, melyet könyvkiadásunk az utóbbi években fordítási irodalmunk színvonalának emeléséért tesz, s melynek látható eredményei ezek a kötetek is. Az ismertetett francia művek tolmácsolásában legjobb műfordítóink működtek közre. Benedek Marcell Elveszett Illúziók-fordítása, Benedek Marcell és Gyergyai Albert Voltaire-fordításai, Illyés Gyula Molière- Illés Endre Stendhal- és Maupassant-fordításai nagymértékben gazdagítják fordítási irodalmunkat. Elmondhatjuk, hogy ezek a fordítások — de a többi fel nem sorolt jeles fordító munkája is — újat hoznak a múlthoz képest. Újat hoznak először is abban a vonatkozásban, hogy jobban ragaszkodnak az eredetihez, hűségesebben követik az eredeti szövegében és stílusában, mint a régi fordítások. Ebben nagy szerepet játszik az a kiadói gyakorlat is, amely az utóbbi években komoly ellenőrzésnek veti alá a fordításokat. És újat hoznak művészi érték szempontjából is. Bár a magyar fordítási irodalom bővelkedik sok művészi értékű műben, főleg a költészetben, mégis megállapítjuk, hogy e fordítások a művészi színvonalat tekintve is haladást jelentenek. Különösképpen a költészettel szemben elmaradt prózai fordítási irodalmunk fejlődött ezekben az években. Érdemes volna vitatni stíluskérdéseket, olyan problémákat, hogy pl. helyes-e Molière darabjainak magyar köntösbe öltöztetése, de e vázlatos ismertetés keretében erre nincs módunk.

Összefoglalva elmondhatjuk, hogy a Világirodalom Klasszikusai sorozatban megjelent francia művek fordításai irodalmunk nagy nyereségei s az előszavak, jegyzetek irodalomtörténetileg is hasznos munkát jelentenek. Reméljük, hogy a következő kötetekben kiküszöbölik azokat a szerkesztési és egyéb hiányosságokat, amelyeket megemlítettünk, s reméljük különösen azt, hogy a Világirodalom Klasszikusai következő kötetei is hozzájárulnak ahhoz, hogy a sorozat befejezésekor a francia irodalom legjellemzőbb művei alapján kapjon az olvasó áttekintést a francia irodalmi kultúráról.

Köpeczi Béla